

Zeitschrift: Museum Helveticum ad juvandas literas in publicos usus apertum
Herausgeber: Litteris Conradi Orellii et Soc.
Band: - (1749)
Heft: 13

Artikel: Electa epistolica
Autor: Spizelius, Theophilus
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-394643>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 21.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

(*) ELECTA EPISTOLICA.

I.

*Excellentissime atque famigeratissime Vir, Fautor
aestimatissime.*

EA est nominis tui apud me reverentia, ut diutius differre non audeam responsum ad literas, quas cum gratissimis appendicibus serus vesper heri advexit. Jucunda nonnulla meo sic obvenere obtutui, quædam vero, ubi ingenue quod res est enunciem, non satis se se conspectui meo probavere, Epistolas Stenonis intelligo, quem Virum levitatis (in rebus sc. fidei) stigmate ipse Illustr. Magliabecius notare non dubitavit. Quandoquidem vero nostrarum partium sit, novis adversantium ubique occurrere conatus, illorum munitiones explorare, arma examinare, cunctasque expendere vires, hinc beneficii cujusdam insignioris loco ducerem, epistolarum illarum concessionem, si etiam cum pace & venia Excell. V. Dogmatisten Norisianum cum excerptis literarum Magliabecianarum ad amicissimum meum

---

(*) Excerpta hæc sunt diligentia ac fide summa ex ipsis *αὐτογράφοις*, quæ pro suo in literas promovendas studio, ac singulari erga nos benevolentia nobiscum communicavit Vir plurimum Reverendus atque eruditissimus JAC. BRUCKERUS apud Augustanos Ecclesiastes præclarissimus.
J. J. B.

um Reiferum allegare possem , non verbis solum , sed re & opere ipso deinceps darem gratitudinis debitæ documenta . Facile equidem , Vir Maxime , ea impetrabis a me , quæ si voles imperare qq. tuo jure posses . Qui publicis illustribusque adeo meritis Remp. literariam sibi obstrinxit , inter singulos me quoque debendi habet reum . Utinam ea mihi nunc in promptu essent vitæ Trajanianæ monumenta , quæ de mea in inserviendo promptitudine Exc. V. reddere possent certiorem ! Miner- vam docere & noctuam Athenas deportare haud vellem libenter : Non latebit Te Vir Celeberrime plerosque ævi recentioris Historicos sua de Trajano narrata ex Dione hausisse , qui plurimam etiam belli Dacici , alteraque vice devicti Decebalii , nec non direptionis thesaurorum ejus (in flumine Saretiano defosorum) fecit mentionem . Dacicū hinc dictum fuisse Trajanum , præter Dionem Scriptores alii testantur , ejusdemque tituli *Juvenal.* Sat. VI. meminit :

DACICUS & scripto radiat Germanicus auro.

Sed & ejusdem appellationis , bellique Dacici clatissima vestigia in numis Trajani occurunt , quo- sum unum cum ipse possideam , haud abs re cum Exc. V. duxi communicandum : Plures istam ap- pellationem referentes nummos non minus Occonianus apparatus , quam insigne Caroli Duc. Croy- jaci opus nummarium (cuius copiam lubentissi- me facerem) subministrabit . Trajani Adrianique vitas ex Dione cum rarioribus (ni fallor) observa- tionibus , quondam *Georgius Merula* edidit , de- que pontis ejus iussu constructi Inscriptione Epi- stolam memorabilem *Ambrosius Moralis* , quæ Tom.

Tom. II. Hispaniæ illustratæ est inserta. Verum
 nec hujus nec illius opusculi copiam hoc usque
 oculis meis usurpare potui. Panegyricum Traja-
 no dictum a *Plinio* II. inque Frobeniana Panegy-
 ricorum collectione etiam comparentem lubens
 prætereo, siquidem pridem a Te Vir Exc. visum
 lectumque existimem. *Zamoscii Antiquitates Daci-*
cas vidi nunquam, nec *Georgii Reichersdorffii Descri-*
ptionem Transylvaniæ ac Moldaviæ. Colon.
 1595. fol. min. editam, neque *Joh. Jacobini Hi-*
stor. Transylv. Levinum Hulsiūm, non inelegantem
 earundem vicinarumque regionum delineationem
 edidisse compertum habeo, forsitan horum alio-
 rumque ejusdem farinæ scriptorum copiam pu-
 blica nostra Bibliotheca administrabit. Cæterum
 vitam & res gestas Trajani investigantem quadan-
 tenus juvabit *S. Aurelii Victoris historia*, notis *Andr.*
Schotti illustrata, Antw. 1579. edita, quam pridem
 mutis meis contubernalibus associavi, nec con-
 temnenda habet de Trajano noster in Theatro suo
Matthias, inque magno & selecto Chronico re-
 formatae Chronologiæ annexo doctissimus *Riccio-*
lus, denique in morali Chronico *Baldinus Junius*,
 quod Colon. 1621. prodiit. Omnium sive dicto-
 rum sive factorum Trajani memorabilium indi-
 cem, Theatrum vitae humanæ, *Beyrlingii* cura
 locupletatum exhibebit. Quod si igitur Vir fami-
 geratissime operam meam sive in hoc sive in alio
 negotio utilem judicaveris, eam promtissime col-
 locabo. Et cum in parandis ad *felicem* meum *Lite-*
ratum paralipomenis, conquirendisque felicium
 pariter ac infelicum Literatorum exemplis & do-
 cumentis antehac invito silentio prætermisis, nunc
 occuper, etiam atque etiam rogo, ut quorun-
 dam

dam Tibi perspectorum indicium facere, meosque forsitan non prouersus inutiles conatus juvare pro virili non intermitas. Utinam omnes literati orbis incolae, infelicium Doctorum exemplis periculisque edocti, cum primis autem gratiae cœlestis luce collustrati saperent & intelligerent, velut ex gravi somno expergefacti respicerent, agnitaque profanæ vanæque doctrinæ vanitate (ad magni Basillii exemplum) assidue meditarentur in pietatis veræ sinceræque dogmata introductionem. Deum sic ipsum traherent ad se, ejusque clementia ac benignitate felicitatis supremæ apicem rectissime attingerent. Quo ipso felicitatis exoptatissimæ charactere cum præ multis aliis Te quoque Vir Celebr. putem conspicuum, Deum T. O. M. assiduis compellabo precibus, ut omnigenæ prosperitatis scatebra Te magis magisque recreare, longaque incolumente (post superatos adversæ valetudinis conflictus) beare velit.

Excell. & Celeberrimi Tui Nominis
Augustæ Vind. III. Kal. Aug. 1676. observantissimus
Theophilus Spizelius.

P. S. De fabula ereptæ ex inferno animæ Trajanæ quædam adjecissem, si figura talia ad institutum tuum aliquid facere credidissem.

Inscripta Viro Nobiliss. Ampliss. atque Excell. Dño. GEORGIO HIERON. WELSCHIO, Medico & Philologo incomparabili.

II.

Idem ad eundem:

Salutem & omnigenam a Jesu prosperitatem!

Excellentissime atque famigeratissime Vir.

Plurimum sinceræ voluptatis luce hæsterna tum suave allocum Velschianum, tum illustre favoris Magliabeciani documentum ex laboribus concatenatis fesso conciliavit, utinam non verbis solum, sed re & opere ipso utriusque vestrum ostendere possem animi gratissimi characterem, Tibi præsertim Vitorum Maxime, cuius erga me immerentem favor alterius inopinatam benevolentiam, tot elegantibus monumentis demonstrata exhibitamque provocavit. Operam deinceps navabo strenuam, ut de affectu reciproco Tuæ Ex. cell. magis magisque constare possit. Nunc intra vota & pia subsisto desideria, ut ter maximum Numen tantum Virum orbis eruditum emolumento nostræque Civitatis ornamento servare diutius, & post tot tantasque corporis afflictiones pristinæ restituere velit incolumitati. Tantum equidem abest, ut ob graviores istas depravatæ sanitatis tempestates Te LITERATORUM INFELICIUM albo eredam inferendum, ut potius in ipsa infelicitate illa felicem satis atque beatum existimem. Licet non unus, non duo, sed plures morbi Tibi insidentur, nec tam labefactando corpus, quam plane absumento misere infestent; licet tugurioli istius coagmentatio vehementiori quapiam impulsione frangatur, infinitæque ægritudines occupa-

tas a se corporis partes exerceant ; nihil tamen inde imperturbatae animi Tui nobilissimi tranquillitati decedet , siquidem ille funestis cupiditatum & perturbationum angoribus liberatus instar heliotropii cuiusdam ad Solem h. e. Deum ipsum obvertatur , originisque suae memor eo continue tendat. Tantum bonum (praeunte ipso Seneca) virtutem reputas , ut minutiores istas accessiones afflictionesque vix sentias , brevitatem scil. ævi , & dolorem , & corporis varias offensiones. In corpore prostrato erectam semper habes mentem , membrisque distractis , nobili illa affectuum gaudes compositione. ANIMUM nimurum statuisti excolendum nullis non virtutis pietatisque exercitiis , ipsique adeo conversationi spiritum sanctorum in cœlis præparandum. Et cum Tibi sine dubio ad animum millies jam revocaveris vitæ literato - tumultuosæ genium , curarumque & calamitatum a doctis devorandarum concatenatam seriem tibi posueris ob oculos , etiam atque etiam in posterum cogitabis , qua ratione molestissimi illi doctrinæ multivariæ labyrinthi , saxa sisyphea & plusquam Tantaleæ illusiones per Salvatoris saluberrimam de UNO necessario regulam evitari , imo felicissime emendari queant. A rebus non omnino necessariis exeundo , serium ad Deum meditaberis accessum , eoque ipso diu multumque desideratæ quietis captabis adeptionem. In novissimo meo opere (quod sub felicis Literati titulo prodit) illustribus aliquot summe - doctorum ævi sequioris virorum exemplis , utpote Rod. Agricole , Jo. Pici Mirandulani , Jani Gruteri , Fr. Bac. Verulamii , Casp. Barthii , Gerh. Jo. Vossii , Jo. Am. Comenii , Matth. Berneggeri , Job. Freinsheimii , Thom.

Bartho

Bartholini, ostendi, qua ratione post diu multum
que navatam operam literariam, supremæ Scien-
tiæ Thesauri tandem aliquando sint investigandi,
donec vitæ cursu finito, non tam finiti mortali-
tas, quam beata æternitas feliciter inchoari pos-
sit. Eadem felicitas Tibi procul dubio, Vir uni-
versi orbis literati calculo summe & incompara-
bilis, obtinget, si pari studio ac diligentia cogitare
pergas: qua ratione ad veram supremamque Sa-
pientiam sit properandum, cumque ipsa tempo-
ris rapiditate ita decertandum, ut pulcherrimus
fructus susceptum divina ope laborem excipere
queat. Nobile sic Vit Celeb. in ipsa infelicitate
Tua corporali FELICIS ex animo LITERATI do-
cumentum dabis; laudatorum Virorum Summæ;
& doctorum & beatorum accedes Syllabo, (siqui-
dem meritis iti Remp. literariam iisdem haud sis
inferior), quinimo elogium tuum olim vel mihi
vel alii scripturo, amplissimum & nobilissimum
Te commendandi argumentum subministrabis,
quodque præcipuum perpetua & sempiterna gau-
debis prosperitate. Deum, inquam, ipsum sic
trahes ad Te, ejusque clementia ac benignitate
felicitatis haud periturae apicem attinges. Vale
Vir summe & literariam hanc compellationem tri-
bue pectori

Amplissimi & celebratissimi Nominis Tui

Aug. e Mus. d. 15. Octobr.

1676.

ob servantissimo

Theophilus Spizellius.

P. S. In eo falleris, Vir Excell. quod Te mi-
hi Boscae de Serpente æneo dissertationem transmi-
Tom. IV. I fide

isse scribis , eam enim oculis hucusque neuti-
quam usurpavi.

Si in promptu non sit pii mei Secessus exemplar
(antehac ni fallor transmissum) faxo ut illud ocy-
us recipias. Charitas , qua intime Te comple-
ctor , me ita jubet esse sollicitum. Quid obsecro
Tibi , utpote Viro doctrinæ opibus onustissimo
contingere posset felicius , quodnam plenis tuis
laudibus illustrius accedere elogium , quam quod
supremam illam literati hominis felicitatem sis con-
secutus.

III.

Idem ad eundem.

QUas pro transmissa Dissertationum Medico Phi-
losophicarum biga exquisitissima Tibi debeo
gratias , eas reddidisse citius , nisi de qualicun-
que redhɔstimento apprime sollicitus , æque dua-
rum lucubratiuncularum copiam una Tibi facere ,
adeoque ad earundem editionem usque , amicam
hanc compellationem literariam differre maluisse ,
quod si vero ista mea meletemata Tibi , pariter
ac Tua mihi , grata acceptave fuisse percepero ,
votorum meorum summam facile ero consecutus ,
ac simul ad omnia officiorum genera Tibi exhi-
benda promptus atque paratus. Quo magis au-
tem de eo Exc. T. constare possit , en ! desidera-
tam exhibeo Operis Anglicano-Biblici editionem ,
non quod describendi subterfugerim laborem , ve-
rum ipsa operis communicatione rem gratiorem
Tuæ Excell. me facturum reputaverim. Quan-
tum equidem lucis sacro illo Numerorum loco
dili-

diligens Versionum & paraphrasium (quarum tres peculiares in Tomo altero sunt exhibitæ) orientalium collatio conciliare queat, ipsa Te Vir celeberrime ~~auto~~^{pro}phæ non sine voluptate singulari edocabit. Mirabar profecto maximopere Sciolorum illorum (quorum mentionem fecisti) temeritatem, qua radiantem Textus Mosaici veritatem malefidæ rationis tenebris obscurare, ipsiusque adeo miraculi evidentem claritatem una eademque opera impugnare netutiquam addubitarunt. Eaque propter satis laudare æstimareque nequeo Tuum V. Exc. in vindicanda sacri Textus genuina explicatione studium, utque id ipsum mea quali quali opera juvari queat, sollicite cogitabo. Ac licet nullam portentosæ illius opinionis (scil. quod Serpentes populo Israelitico in deserto infesti, non vera fuerint animalia, sed morbi cuiusdam præse tulerint speciem) mecum communicaveris rationem, existimo tamen Medicos sententiæ hujus assertores, pro ea stabilienda hanc præcipue attulisse, quod Serpentes ab irato Numine immisso diserte in textu vocentur IGNITI, adeoque naturales haudquaquam nuncupari juxta eos possint. Sed observarunt doctissimi Interpretes Ebræi pariter ac Christiani, non tam a causa quam ipso effectu Serpentes illos ignitos fuisse appellatos, eo quod morsu suo tantum calorem induxerint, ut morti ab eis veluti concremati apparuerint. Hinc R. David Kimchi in Libro Schoraschim : זְקָרָא , כִּי לְפִי שָׁהֵן שַׁוְרֵפָן בְּהַבֵּל פִּיהֶם Vocantur sic (scribit) quia urunt balitu oris sui. Et in Bemidbar rabba שְׁוֹרְפִים אֶת הַנֶּפֶשׁ vocantur : שְׁוֹרְפִים, quia comburunt animam. Quia contra Deum (ita in vestiss. Zohar Libri Numeror. fol. 88. col. 1. no.

tanter legitur) & Mosen murmurarunt ex æquo, ideo immisit in eos SERPENTES COMBURENTES eos instar ignis, igne ingrediente in os ipsorum, ut conciderent & morerentur. R. Chiahi dixit, Serpentes veniebant בפומיהו , morabant eos & moriebantur. Quid est ? מלחשן ? Ardentes, candentes, ut Eccles. X : 11. Num mordet serpens sine inflammatione ? Nempe ignem accensum habebant in ore suo, & mordentes eiocabantur in eos ignem, ut viscera eorum comburerentur & morerentur. Hactenus ex Zohar. Quorsum etiam plerique interpretes orientales in opere Waltoniano collimasse videntur, dum istos Serpentes suo quilibet idiomate URENTES appellaveret, magis tamen pro stabilienda animalis naturæ, Serpentibus ipsis propriæ, veritate ac demonstranda Sententiæ a Té oppugnandæ falsitate facere videbitur Syriaca interpretatio antiquissima, quæ Serpentes justo Dei judicio Israelitas mordentes, IMMANES, h. e. animalia quantitate maxima, nuncupavit. Neque tamen eorum Sententiam existimo improbandam esse, qui Sorephim peculiarem Serpentum Speciem esse crediderunt, eandem scil. cum Dipsade, de qua SOLINUS c. XL. scribit, quod siti interficiat : Sic ipse videtur sumisse Onkelos, chaldaice reddens, שׁוֹפְּפִים אֶת הָאָרֶס & R. Salomon : חיוון קלן : qui urunt hominem veneno suorum dentium. Sic etiam R. Bechai : Suffecisset (ita verba ejus latine sonant) si dixisset, הנחשים . Serpentes ; addidit autem את הַשְׁפִּים , את הַשְׁפִּים , quod legi potest vel Sorephim, combusti, vel Seriphim, comburentes. Quatenus scil. hucusque Nubes eos combusserat, ne nocerent Israelitis, fuerunt Seriphim ; posteaquam Israe-

Israelitæ peccarunt, & in eos immissti sunt, fuerunt Sorephim, comburentes. Quos etiam novit PLINIUS atque Presteres vocavit, vocabulo græce idem quod hebr. Sorephim sonante. Et LUCANUS Libr. IX. a Prestere vulneratum descripsit ad hunc modum :

*Nasidium Marsi cultorem torridus agri
Percussit PRESTER, illi rubor igneus ora
Succedit, tenditque cutem, pereunte figura,
Miscens cuncta tumor, toto jam corpore major :
Humanumque egressa modum super omnia membra
Efflatur sanies late tollente veneno ;
Ipse latet penitus congesto corpore mersus,
Nec lorica tenet distenti corporis auctum.
Spumeus accenso non sic exundat abeno
Undarum cumulus : nec tantos carbasa coro
Curvavere sinu : tumidos jam non capit artus.
Informis globus, & confuso pondere truncus.
Intactum volucrum rostris, epulasque daturum
Hand impune feris, non ausi tradere busto,
Nondum stante modo crescens fugere cadaver.*

Atque hujusmodi Serpentes Deum ex ipso Arabiæ deserto suscitasse, perque eosdem plagam lethalem populo suo contumaci immisisse, qua ratione aliquis inficiabitur? Cur obsecro S. Textui fidem derogaret Medicus, si ipsum DIOSCORIDEM (in Libri ultimi fine) mentionem fecisse inventiat *Dipsadis* Serpentis venenatissimi, sic dicti a siti, quam creat morsu extremam, illumque alio nomine (juxta eundem) *καύσον* & *πηγεῖα*, eo quod morsu urat & incendat dictum fuisse, & teste AELIANO Lib. VI. Hist. Anim. cap. 50. pridem his aliisque nominibus appellatum fuisse sibi ad ani-

sum revocet. Taceo Historicos, quorum pluri-
 mi Serpentes sive Dracones ignitos aliquando vi-
 sos esse, h. e. qui ignem vomerent, tradiderunt.
 Unicum duntaxat ex LESSÆI Scotia affero docu-
 mentum, ille etenim an. Dom. 1558. apud Mar-
 chiam & Landoniam Draconem quendam tantos
 ignes vomuisse tradidit, ut iis segetes & fruges
 incenderet, quocirca colonos pervigilate debuisse,
 ut eos assidue extinguerent. Etsi vero ad hanc
 Speciem Serpentes istos Israelitis immissostrin-
 gere haud quaquam velim, nec certam quandam
 determinare aliam (præsertim cum Author Libri
 Sapientiæ cap. XVI: 10. *Venenatos DRACONES*
 illos dixerit; Interpres vero Persicus *Serpentes vipes-*
ras: Jonathan Ben Uziel *Serpentes Regulos* seu *Basi-*
liscos, conf. Jerem. VIII. 17.) ex omnium ta-
 men Interpretum collatione, ipsaque Textus ori-
 ginalis veritate liquido constare existimo, Serpen-
 tes igneos vera Animalia, non morbum duntaxat
 quempiam fuisse. Plura pro hac Sententia confir-
 manda lubens attulissem argumenta, ni eorum
 aciem a T. Excell. jamjam instructam esse intelle-
 xisse. Trium duntaxat præstantissimorum Rab-
 binorum de illis Serpentibus judicia, *אָנֹגְבֵּס־אַלְפָא*
 Tuo duxi subjicienda. Primum Is. Abarbenelis esto,
 in Comment. ad Num. XXI. scribentis hoc sensu:
 „ Quia non murmurarunt ob penuriam panis &
 „ aquæ, sed sine causa locuti sunt contra Deum
 „ & Mosen מִשְׁמָרְךָ לְרוֹעָךָ, ex sola malitia animæ
 „ suæ, contemnentes cibum omnium præstan-
 „ tissimum, nempe Manna, & sic lingua mala
 „ h. e. calumnia & obtrectatione peccaverunt;
 „ ideo æquales hac in parte facti sunt Serpenti:
 „ *הַמִּזְקָה לֹא תַּוְלִת לְעַצְמוֹ אֶלָּא לְרוֹעָךָ* „ qui

„ qui nocet & lædit sine ulla sua utilitate ; ob
 „ solam malitiam naturæ suæ , sicut Rabbini no-
 „ stri dicunt ; reliqua animalia rapacia omnia no-
 „ cere & lædere prædæ & victimus sui comparandi
 „ cauſſa ; Serpentem autem sine ulla cauſſa , vel
 „ commodo suo. Quia itaque Israelitæ Lingua
 „ sua mala imitati sunt *Serpentes* , immisit in eos
 „ *Serpentes urentes* , qui ore suo eos momorderunt ,
 „ sicut ipsi momorderunt lingua sua. Ita Abar-
 benel. Et in eundem fere sensum locum illum R.
 Levi ben Gerson explicavit. Alterum Rabbi
 sc. Isaaci Aramah judicium est tale : „ Quia Man-
 na non contenti , naturalem & ordinarium pa-
 nem appetiverunt ; propterea judicavit eos De-
 us O. M. juxta hanc ipsorum viam. Dixit
 nempe : Quia non desideratis vivere nisi modo
 naturali , etiam ego hoc vobis faciam , & per-
 mittam *Serpentes* , qui sunt in Deserto isto magno ,
 Naturæ suæ , neque in posterum occludam os
 eorum , ne vobis noceant , sicut hic usque
 feci. „ Tertia denique R. Judan Sententia in
 Bemidbar rabba & Tanchuma reperitur his verbis :
 „ Illos Serpentes , quos nubes antea combusſe-
 rat , & ex quibus sepem circa caſtra eorum fe-
 cerat , ad nota facienda illis miracula ipsis facta ;
 „ illos , inquam , eosdem Serpentes nunc immi-
 sit in eos „ Verum hæc , (uti antea scripsi ,)
 meletemata Rabbinica accuratori tuæ disquisitio-
 ni committens , Te Vir Excellentissime , singula-
 ri Rei medicæ emolumento , nostræque Patriæ
 ornamento vivere , valere , vigereque jubeo quam
 diutissime .

Excell. & Claritud. Tuæ.

Dabam e Museo

Id Febr. MDCLXVIII.

observantissimus

Theophilus Spizelius.

IV.

Excerpta ex Literis Viri Clar. J. JAC. SCHUDT^r
ad pl. Rever. Virum ANDR. HARDERUM,
apud Augustanos Pastorem Evangelicum.

1. Partam doctiss. Filii Tibi gratulor, cuius eru-
ditissimam Dissertationem de Pædobaptismo
non sine delectatione perlegi, . . . conjunxit raro
inter Theologos exemplo cum rebus sacris stilum
purum elegantemque: Materia Dissertationis no-
bilis est, & nostra ætate ob turbas pietisticas ne-
cessaria. Si Tua pace aliquid addere liceat, soleo
ego Pietistis, Pædobaptismum ex eo, quia nec
expressum de infantibus baptizandis mandatum,
nec exemplum in S. Scriptura occurrit, impu-
gnantibus objicere, quod nec expressum mandatum
nec exemplum produci queat, fœminas Sa-
cramento Cœnæ esse adhibendas, vel suisse adhi-
bitas, quas ob id a S. his epulis excludendas esse,
nemini Pietistarum huc usque in mentem venit.
Ad. p. 32. ubi *omni creaturæ* Evangelium prædican-
dum esse ex Marc. XVI. & Coloff. I. urgetur; ob-
servo ex Philologia, quod Creaturæ ibi per Ebra-
ïsum notent creaturarum nobilissimam, homi-
nem, cum Hebræis nihil sit tritus, quam homi-
nes simpliciter בָּרוּת vocare, in Trifol. meo p.
399. allegatur locus ex Raschi in Gen. IV: 16.
וְהַבְּרוּת אֹמְרִים סָרוּ מֵעַלְיוֹן. ¶ *homines* (creatüræ)
dicunt, recedite ab ipso. & p. 517. שְׁנִים dici
שְׁהַבְּרוּת מְשֻׁתּוּמִים עַלְיהֶן. quod homines obstupe-
fiant ob illos, ex Beresch. Rab. Recte eruditus Fili-
us p. 39. urget sensum verbi μαθητεύσατε, quod
pon est lehren, sed discipulos facere cum accusativo:

Cum

Cum Dativo vero constructum, ut Matth. XXVII.
57. est, esse alicujus discipulum: hoc observato do-
cui in Deliciis meis Philol. p. 209. inverti contra
Anabaptistas tormentum, Christus enim doctri-
nam Baptismo postposuit. 1.) Est Thesis genera-
lis μαθητεύσατε, macht zu Lernjüngern, convertite,
ut Notæ Belg. Macket tho Discipeln alle vœlcker:
& Jer. Felbinger Socin. in Versione N. T. Ma-
chet zu Lehrjüngern alle die Völker. 2.) Sequitur
jam modus eas convertendi, tauffet sie ic. deinde
doctrina, und lehret sie halten alles ic. Ex Litte-
ris d. 12. April. 1708. datis.

2. EISENMENGERI opus contra Judæos per-
legi, possidet Dn. D. Arcularius noster exemplar;
sed latent cætera in carcere ex mandato Cæsaris;
Judæique omnem movent lapidem, nec ullis
Viennæ parcunt sumtibus ut supprimatur, fo-
ventque Jesuitæ, procul dubio auro conciliati,
illorum conatus, persuadentes defuncto Cæsari
glor. mem. multa blasphema contineri in illo li-
bro contra Sanctos fidemque catholicam, quo-
rum lectione scandalum præbeatur lectoribus:
Ipsi vero Judæi caussantur turbas, quas plebs
Christianorum lecto libro excitatura sit; obicem
vero se posituros operi minime fuisse, si Lingua
latina, vulgo ignota, scriptum fuisset. Ex iisdem
Litteris.

3. B. noster Diefenbachius initio mensis Julii
obiit, cuius Judeus conversus, tanquam altera
pars Judæi convertendi, his nundinis post ejus fatu
prodit; Opus curiosum & rarissimum observationibus
insigne. . . . Diefenbachius in Judeo conv. multa

ex Eisenmengeri Judaismo detecto, qui Liber adhuc in carcere latet, hausit, hujusque quasi compendium exhibuit. Ex Litteris d. 23. Septembr. 1709. exaratis.

4. De Franc. Ravaillacō quod scribis, nunquam fando audivi, quicquam ipsi commercii fuisse cum Jesuitis: Bonus ille Vir, qui Jesuitarum commilitonem eum appellavit, confudit eum cum Job. Châtelel, qui an. 1594. Regem Henr. IV. occisurus, dum jugulum cultro ferire conatur, os Regis, errante ictu, saucians dentem excussit: unde Theod. Beza postea ad Henricum dixit: Hæc tenus Tua Maj. ore tantum abnegavit veritatem fidei nostræ, unde nonnisi os feriit percussor; vereor autem, ne cor ipsum, si eo quoque veritatem abnegaveris, aliquando feriatur. Is Châteleius seu Castellus Jesitarum fuit alumnus, ab iis ad facinus stimulatus; unde Jesuitæ Gallia pulsi, & statua, hujus rei perpetuum documentum, erecta, postea vero Henricus Jesitarum aliorumque precibus fatigatus, eos in Galliam, infamis columna diruta, revocavit, ne tamen omnis rei ex animis hominum deleretur memoria, adhuc hodie Jesuitæ per Galliam pileolis utuntur triangularibus, cum alibi quatuor angulos illorum habeant pilei. Quid Ravaillacum ad pessimum facinus stimulaverit, non adeo certum: Sed accipe, Vir Reverende, quod ex homine Gallo, Viro doctissimo didici, Parentem & fratrem Ravaillacī, cum e Gallia in exilium ejicerentur, Hagæ Comitum Oratori Gallico, ibidem tum commoranti hanc facinoris aperuisse causam; Henricum Regem, ut in libidinem erat projectus, cum iter per

per locum illum, ubi Ravaillac morabatur familia, faceret, vim intulisse Sorori hujus Ravailaci, & ex stupro illo conceptum esse filiolum, hunc postea Henrico, post paucos annos illac transeunti, a matre paupercula oblatum fuisse, addita supplici prece, ut de alimentis filiolo, ex se suscepito, prospiceret, huic Regem respondisse, ut in seria & jocos artifex erat; tot sibi esse filios, ut illis alendis sumptus regni non sufficerent: Hanc injuriam tam male habuisse fratrem puellæ Franc. Ravaillacum, ut ab illo tempore ingentem contra Regem iram conceperit & nefanda cæde Regis libidinem ultum iverit. Quicquid hujus est, Jesuitas non facile quis ut cædis autores consciens convincet. Ex iisdem Litteris.

5. EISENMENGERI *Judaismus detectus*, tamdiu vinculis, a malitia & pecunia Judaica injectis, prohibitus, tandem in lucem prodiit, adiutus auspiciis ac privilegio munitus Sereniss. Borussorum Regis, & apud nos quinque florenis protestat; opus auro præstantius atque carius. Ex Epistola die 13. Jan. 1712. data.

6. Intellexi ex literis tuis Libri mei (*Curiositates Judaicas innuit*) lectionem apud vos nonnullos animorum dedisse motus, inter Christianos æque ac Judæos, eos ut paulo fusius mihi exponas, cum scribere Tibi commodum fuerit & occasio permiserit, oro rogoque. Miror apud vos tot tantosque esse Judæorum patronos; sed reor, abiisse iterum Judæos cum Comitiis Ratisbonam, urbemque vestram hoc onere Judaico plane esse liberatam, nec apud vos Judæos tolerari. Sunt

&

& hic nonnulli qui murmurant & animum ac calamum meum intrepidum criminantur, quos ego rideo; id vero miror, non paucos Judæorum librum sibi comparasse legisseque: plus quam DC. exemplaria jam distracta, quorum unum in manus Illustriss. Principis Mauritiū Wilhelmi Ducis Saxon. cui sedes Cizæ est, pervenit, quod ille non sine delectatione perlegit; quod literis suis mihi retulit Dn. Christ. Grundmannus Pastor illius regionis eruditus. Nulla mihi ob librum lis mota est, nec a Christianis, nec a Judæis: jam mense novembri cum vix lucem liber aspexisset, Comes Georgius Wurmbrandius Consiliarius Imper. aulicus exemplar sibi mittendum Viennam curavit. Si Deo vitam viresque prorogare libuerit, futuris nundinis autumnalibus IV. Partem prelo subjiciam, continuationem harum Curiositatum, cum multas jam denuo collegerim curiosas rarasque observationes, spesque sit communicandi mecum itinerarium Msc. amici ac Collegæ mei, quo multa singularia, neminique nota continentur, ex privatis colloquiis cum Spethio, Oligero Pauli, aliisque hujus furfuris hominibus hausta. Ex Literis die 15. Maii 1715. scriptis.

V.

Excerpta ex Literis JOH. MICH. LANGII,
Profess. quondam Altdorfini, postea exaucto-
rati, ad eundem A. HARDERUM.

I. DE quæstione quam placuit movere, aliquid tribus verbis monendum. Locuti eramus de Verbo essentiali (vom wesentlichen Worte Gottes)

tes) cui tribueram soli omnes effectus vere supernaturales. Oriebatur inde Quæstio: Quidnam intelligam per hoc Dei Verbum essentiale? Respondeo, ipsum Dei Verbum in Scripturis comprehensum, quatenus est potentia Dei ad Salutem omni credenti, Rom. 1: 16. Spiritus & Vita, Joh. VI: 63. & quæ alia sunt elogia Verbo divino competentia. Instas: Si hoc; cuinam ergo hoc Verbum essentiale contradistinguis? Respondeo, Conceptibus Theologiæ cerebrinæ, quæ est, ut Spenerus appellat, Philosophia mera de rebus Theologicis. Ortum habuit hæc Theologia non ex Verbo Dei scripto, quatenus est vivum & efficax Verbum Divinum, sed quatenus est perspicue in Lingua Ebræa & Græca propositum, quam perspicuitatem Scriptura habet communem cum omnibus aliis libris sanioribus. Hinc qui novit Linguas originales & reliquis naturæ & artis subsidiis hermeneuticis est instructus, virtute plane naturali potest exsculpere Sensem naturalem & Grammaticum per naturam Linguarum, neque opus habet ad hanc perceptionem pœnitentia, precibus aut peculiari gratia Spiritus S. Hæc notitia naturalis & mere cerebrina est illa famosa nostra Orthodoxia, quæ plane straminea est, neque Verbum Dei vivum & efficax meretur dici, sed sunt conceptus aliqui humani, forte etiam Logica veritate prædicti, & ita Dei Verbum referentes, quemadmodum accurata Mappa Geographica v. gr. exacte regnum Galliarum sistit, ita ut qui illum mappam habet, recte dicatur exacte Regnum Galliarum habere. Sed qualemnam habet Galliam? certe chartaceam, pictam, non realem, vel essentialem. Hinc quæ prædicata competit

Regno

Regno Galliarum vero, reali & essentiali, nullo modo cadere possunt in illam chartaceam geographicas ad regulas effectam Galliam. Idem de Theologia illa conceptuali viribus naturae & artis parabili sentio. Est Dei Verbum, ut Mappa geographicā v. g. Regnum Galliae est; sed vivum, verum sive reale, & hoc sensu essentiale Dei Verbum non est. Hoc enim est mera Dei potentia, quæ non generat conceptum de fide, sed ipsam fidem vivam, quæ est ὑπόστασις τῶν ἐλαττούμενων; idemque judicium fero de reliquis effectibus divinis & salutaribus omnibus. Orthodoxia naturaliter parabilis, dat, si feliciter cedit, veritates logicas h. e. conceptus cerebrinos de pœnitentia, regeneratione, justificatione, sanctificatione, precibus, solatio divino, gaudio spirituali. &c. Sed Verbum Divinum efficax (quod non aliter quam per abnegationis, simplicitatis, amoris & ardoris studium a cordibus contritis potest percipi,) rem ipsam dat, ipsam dat essentiam, ipsam ὑπόστασιν operatur: qua de re pluribus ago in altera meæ disputationis de Orthodoxia editione, nunc sub pœlo sudante: Ita enim placuit Bibliopolæ meas Disputationes Positivo Polemicas in unum colligere fasciculum & nondinis instantibus venales exponere. Ex Litteris Altdorfii prid. Cal. Jun. 1702. datis.

VI.

Idem ad eundem.

¶. TAndem, Vir summe Reverende, Tuas accepit literas multis nominibus mihi gratas.
Fateor

Fateor me nescivisse , quod mea scripta Te usque
 adeo offendent , ut etiam alienor a me , ob su-
 spicionem Heterodoxiae , sis factus : Si tamen
 scivissem , ne quidem illa Tua , Vir Excell. in
 me lata durior sententia , me potuisset offendere ,
 qui satis scio , quanta vis sit præconceptarum opi-
 nionum , quas sub cœlestis veritatis titulo , a Ma-
 joribus nostris & honoratioribus Ecclesiæ mem-
 bris , sine accuratiore nostro examine , cum lacte
 materno hausimus , earundemque defensioni po-
 tius , quam seriæ discussioni sumus assuefacti &
 innutriti. Hanc vim satis superque sentiunt in hunc
 usque diem Judæi , Pontificii & tandem quis non ?
 modo ne sit frigidus suæ , quam profitetur Reli-
 gionis alumnus. Egomet ipse ante aliquot lustra
 Saulum potius quam Paulum egi in Scholarum
 nostrarum , maxime vero b. D. Musæi , Beieri-
 que sententiis defendendis : Multos immoderatius
 tractavi & calamo & ore , quos videram non or-
 thodoxe h. e. non ad Magistrorum nostrorum pla-
 cita sentire. In quo morbi genere proinde ipse
 decubui , in eo tanto facilius novi ferre alios la-
 borantes. Nihil scripti animo exacerbato , quod
 ego quidem sciam ; sed volui tantum vindicare
 Simplicitatem vere Christianam , Scripturæque S.
 autoritatem defendere normativam , quam Scho-
 lastici nostri Theologi , magisque adhuc illi , qui
 Jura Episcopalia hodie passim tanta severitate in
 suis Consiliis Aulico-Ecclesiasticis extollunt , us
 proxime a papali Spiritu absint , non leviter vio-
 lare mihi videbantur. Neque multi magni Viri
 meum illum conatum improbarunt : quin potius
 mei defensionem publicam in se jam suscepit Theo-
 logus Berolinensis celeberrimus D. Joachimus Lan.

gins ; in germanico opere , cuius Tomos per
nundinas edit contra Censores Saxonicos in den
unschuldigen Nachrichten. Ego interim lubens
quemque suo sensui & conscientiae relinquo , mo-
do ne a fide , qua Patri , Filio & Spiritui S. se-
cundum Scripturarum divinarum tenorem adstri-
cti sumus , recedere præsumat. Hac norma qui
diligenter utitur , unctionem accepit , quæ qui-
dem non reddit Papas infallibiles ; præstat tamen
fideles ab erroribus gravioribus immunes , & licet
non simul & semel omnia præjudicia discutiat ,
indies tamen magis mentes nostras perficit , & er-
tores , quos olim veritates credidimus , sic dete-
git , ut illos deponamus , aliisque facem præfe-
rendo , ad ejusdem veritatis divinam investigatio-
nem utiles esse possimus. Hæc est illa divina
methodus , qua nostri Majores , cum jugum cu-
riæ Romanæ Sophistarumque Scholasticorum ex-
cuterent , primitus profecerant , ut illustre illud
Veritatis testimonium , quod Augustana Confessio
continet , darent. Conceptus de fidei dogmati-
bus in illa Confessione admodum simplices sunt ,
parumque artis , sed multum Spiritus lucisque di-
vinæ habent. Hinc etiam solus hic liber meruit
ex divina providentia in Comitiis recipi , & in
omnibus Transactionibus Imperii Rom. religiosis ,
fundamenti loco substerni. Reliqui libri Symbo-
lici in Camera Imp. & Comitiis , quando quæsti-
ones de Religione Protestantium moventur , non
attenduntur , sed pro apocryphis , ut ita dicam ,
habentur. Quid ? ne quidem Confessio Aug. est
instar normæ , sed tantum per modum simplicis
Confessionis recepta , & tandem ejus litera (non
autem Facultatum Theologicarum vel Ministerio-

rum explicationes & commentarii, sed sola litera A. C.) per Pacem Religiosam, quam dicunt, confirmata. De cætero meam mentem & sensum pleniores, ut spero, intelliges ex meis Institutonibus Pastoralibus, quarum exemplar mitto. Audio libenter amicos monentes. Si quid vel Tua summe rever. Dignitas, vel celeb. Collega Tuus, D. Treunerus inveneritis, de quo putetis me esse monendum, ne mihi invideatis vestra monita. Fortassis frequentior amicitiae usus ad oculum demonstrabit, penitus in meum genium penetrasse optimum Tuum Filium, cuius &c.
Ex Literis d. 24. Febr. 1708. exaratis.

2. Illustriss. Comitem a Silberkranz ad vos etiam feliciter appulisse, gaudeo. Quæ de Decreto Norico narravit, certo sensu vera sunt. Urgetur *Subscriptio*: sed quem in finem? Mandata Magistratum subscriptione subditorum non habent opus. Sufficit sola promulgatio. Sed in hac re conscientias tangente *Subscriptio* urgetur, non ut Magistratui præstetur honos, sed ut ex Decreto Magistratus per ipsam Subscriptionem novus procudatur Liber Symbolicus, seu nova Norma, quæ non per nudam promulgationem, sed per modum transactionis atque initi contractus stringat, & quidem non tantum eos, qui sive libere, sive vi metuve adacti jam subscribunt, verum quoque omnes posthac in territorio Norico Sacra publica tractaturos. Atrox facinus, cuius venenum penetrantissimum pauci penetrant. Ego autem ut persistet Libertas Evangelica, etiam in illa cui nunc inservio, Ecclesia, malo durissima quæque pati, quam in hunc plus quam pa-

palem procedendi modum conspirando , Spiritui
Politico - Scholaſtico vel in momentum cedere ,
qui obiter subintroeundo , nostram suis Principiis
prodere conatur libertatem , quam habemus in
Christo Jesu , quo nos in Servitutem redigat hu-
manam , neminique liceat ex Scripturis divinis
uberiores capere profectus , quam illorum ferunt
consilia , qui nunc sese pro infallilibus Scriptu-
rarum interpretibus Ecclesiæ obtrudunt , domina-
tumque & in illorum , qui hodie vivunt , & in
posteriorum conscientias , ambitiose affectant . Hæc
ad formalia illius Decreti , Subscriptione nostra
muniendi , si Christo placet . In materialibus
etiam nonnulla desiderari possent . &c. Ex iisdem
Literis.

NOVA